

UOT:37.

XALQ PDAQOGİKASI NƏSİLLƏRİN MÜDRİK XƏZİNƏSİDİR

Babayeva Nübubət İsax qızı
Gəncə Dövlət Universiteti
gceferova@rambler.ru

Xülasə: *Xalq pedaqogikası nümunələrində mütərəqqi adət-ənənələrdə, mərasim və ayinlərdə, etniqrafik materiallarda, maddi mədəniyyət abidələrində, xüsusilə şifahi xalq yaradıcılığında olanlar ən yaxşı tərbiyə nümunələridir. Bu, həm də iqtisadi tərbiyə sistemində əsas yer tutur.*

Xalq pedaqogikası nümunələrində milyon-milyon mənəvi, iqtisadi, ictimai-siyasi təfəkkürü çox yığcam, lakonik və sərrat şəkildə ifadə edilmişdir. Məsələn: “Qənaət dolanışığın yarısıdır”; “Vaxtın qiyməti puldan bahadır”; “Çörəyə xor baxan ac qalar”; “Vaxtın itirən, bəxtin itirər” və s. minlərlə misal gətirmək olar. Belə kəlamlar dastan və nağıllarda, bayatı və nəğmələrdə, tapmaca və lətifələrdə, həmçinin zəhmətkeş kütlələrin tərbiyə sahəsindəki tərbiyəsini ümumbəşəri səviyyəyə daşımaqla hikmət dərsliyi rolunu oynamışdır. Onların zehni, əxlaqi-mənəvi və estetik inkişafına təsir göstərmişdir. Ona görə də haqlı deyiblər ki, ağ saçlı keçmiş hər bir şəraitdə gələcək nəsillər üçün çox maraqlı bir dövr olacaqdır. Çünki, o, gələcək bütün inkişafın özülüdür, təməlidir.

Açar sözlər: xalq pedaqogikası, ictimai-siyasi təfəkkür, adət-ənənə, şifahi xalq yaradıcılığı, estetik inkişaf

Ключевые слова: народная педагогика, общественно-политическое мышление, традиции, устное народное творчество, эстетическое развитие.

Key words: folk pedagogy, socio-political thinking, traditions, oral folk art, aesthetic development.

Ümumiyyətlə, hər gələn nəsil özündən əvvəlki, nəslin tarix boyu topladıqları qiymətli irsi əxz edir, onu təkmilləşdirir, gələcək nəsillərə ötürür. Pedaqoji irs də belədir; minlərlə nəsillərin əldə etdiyi irsdir. Tərbiyə sistemində onun əsas yer tutduğunu bu irsdən özlərinin və başqalarının bəhrələndiyini, ibrət dərsi götürdüklerini, zövq aldıklarını görkəmli alimlərimiz döndə-döndə söyləmişlər.

Böyük rus alimi A.Yertsen yazırdı ki, tarixi keçmişimizi öyrəndikcə biz müasirliyi daha tez aydınlaşdırırıq, olanların məna dərinliyinə vardırıqca, gələcəyin mənasını başa düşürük, geriyə baxdıqca, irəliyə doğru sürətli addımlar atırıq.

K.D.Uşiniskinin pedaqoji irsini oxuduqca, onun aşağıdakı fikrə gəldiyini öyrənirik. O, yazırdı: “Tərbiyə xalqın yarandığı gündən mövcuddur; onunla bərabər doğulmuş, boy atmışdır”. Hamı üçün ümumi olan tək bircə fitri meyl var ki, tərbiyə ona hər zaman arxalana bilər. Buna biz xəlqilik adı veririk. Tərbiyə xəlqi olmalıdır.

“Xalq tərbiyəsi, xalqın inkişafının tarixi prosesində canlı üzvdür”. “Nağıllar xalq pedaqogikasının ilk və parlaq təşəbbüsüdür”. Onun fikrincə bu məsələdə hər kəs xalqın pedaqoji dünyası ilə müsabiqəyə girə bilməz”.

Azərbaycan pedaqoqu F.Köçərli yazırdı: “O, millət ki, öz tarixini, vətəninə, dilini və dinini sevir, o şəxs öz milli adət-ənənələrini ən bahalı bir sərmayə kimi saxlayar, övladlarının ilk təlim-tərbiyəsində onlardan səmərəli istifadə edirlər”.

Belə misalların sayını ta keçmiş dövrdən başlayaraq bu günə kimi yəni müasir şair və yazıçılara kimi artırmaq olar. Onların da yaradıcılıqlarında milli adət-ənənələrə, bayatı və lətifələrə rast gəlmək olur.

Xalqın təcrübə və irsi ilə tanış olan hər kəs, o dövrün tərbiyəsini düzgün qiymətləndirən təsdiq edər ki, xalqın tarixi irsi, hakimənə təfəkkürü, idrak aləmi, dildən-dilə düşən, bəllurlaşan, saflaşan, aydınlaşan şifahi xalq yaradıcılığı kainat qədər genişdir.

Bütün bu dediklərimizi iqtisadi tərbiyəyə də şamil etmək olar. Deyə bilərsiniz ki, N. Gəncəvi, M. Fizuli, N. Tusi və başqaları heç biri institut, universitet üzü görməmişlər. Amma onlar izlərinin praktiki fəaliyyəti ilə, empirik müşahidələri ilə həyat akademiyasını bitirmişlər.

Çox əsirlik real təcrübələr zəmnində iqtisadiyyatın əkinçilik, bağçılıq, üzümçülük, maldarlıq və s sahələri üzrə, həmçinin qənaətcilliyə, qazanılmış pulun ağıllı xərclənməsinə, vaxt büdcəsindən səmərəli istifadə edilməsinə və bu kimi başqa məsələlər sahəsində elə adət - ənənələr yaratmış, elə fikir və ideyalar söyləmişlər ki, bu gün də öz əhəmiyyətini itirməmişdir. Diplomlu iqtisadçılar üçün örnək olurlar. Məsələn: Zəhmət adamları həmişə dolanışacaq yerini torpaqda tapmışlar. Torpağı əkib şumlayarkən, məhsulu becərərkən regionun təbii şəraitini nəzərə almışlar. Harada nəyi, necə becərəcəklərinin faydalı olduğunu təcrübələrində aydın etdikdən sonra işə başlamışlar. Bəzi buna aid kəlamlar söyləmişlər. Məs: “Torpaq deyir ki, öldür məni, dirildim səni”, “Qış dumanı qar gətirər, yaz dumanı bar gətirər”, “Torpağın qarası üz ağardar” və

Keçmişdə insanlar sözün qüdrətinə, möcüzəsinə indikindən daha çox inam bəsləyərək iqtisadiyyatın asılı olduğu qüvvələrə sözlə təsir göstərməyə çalışmışlar. Məs: Məhsul yığımı zamanı samanı sovurub arpa-buğdadan ayırmaq istərkən külək əsməyəndə onu sözlə çağırırdılar.

A yel baba, yel baba,
Qurban sənə, gəl, baba,
Taxılımız yerdə qaldı,
Yaxamız əldə qaldı.
A yel baba, yel baba,
Qurban sənə, gəl, baba!

Elm inkişaf etdikcə, indiki texniki bir zamanda yenə də bəzən uluların məsləhətinə qulaq asılır. Məs: Aqranomlar bol məhsul götürmək üçün dincə qoyulmuş torpaqları bir neçə dəfə şumlamaq, onun altını üstünə çevirmək, kəsəkləri şumlamaq, toxumu qaydasında səpmək, malalamaq, vaxtında suvarıb-becərmək, tarlanı alağ otlarından təmizləmək, kol- kosdan təmizləmək zəruridir. Bu işləri vaxtilə ata-babalarımız primitiv üsulla - əllə, zəhmətlə görmüşlər. İndi bu işlər texnika vasitəsilə aparılır, az zəhmət tələb edir. Lakin buna baxmayaraq yenə də ata-babaların məsləhətlərindən də yan keçmirlər.

Onların hikmətli sözlərindən istifadə edirlər. Nənə-babalarımızdan sual etdikdə, dünyada ən bəxtəvər insan kimdir? Onlar belə cavab vermişlər. “Dünyada ən bəxtəvər insan möhtac olmayandır”, “Yaz günündə tərləməyən , qış günündə titrəyər”, “Yazda işləməyənin qışı sərt gələr”, “Yayda kölgədə yatan, qışda qar üstə yatar”.

Atalar həmişə övladlarına nəsihət vermişlər. Bu da bir növ gənclərə misaldır. Məs: “Bağa baxarsan, bağ olar, baxmarsan dağ olar”, “Yıxılısanız torpaqdan yapışın, o, sizi qaldırar”, “Dağ başında xırman qurmayın sovurarsınız yel aparar”. Dağ döşündə dəyirman qurmayın,

üyüdərsiniz sel aparar”, “Əkin, biçin, çalışın, işləyin, çünki əkində, biçində əli olmayanın süfrədə üzü olmaz”.

Babaların nəsihəti həmişə müdrik olmuşdur, bu gün də öz əhəmiyyətini itirməmişdir. Biz pedaqoqlar, müəllimlər, tərbiyəçilər qarşımızda oturan tələbələrə, şagirdlərə, kiçik yaşlı uşaqlara tövsiyə edirik ki, zəhmətə alışınsınlar, ona dırnaqarası baxmasınlar. Kim bəxtiyar, xoşbəxt, azad, müstəqil, ruzisinin bol, var-dövlətinin çox olmasını istəyirsə, çoxlu işləməli, qənaət etməlidir. “Üzü qara, əli boş olmaqdansa müxtəlif yollar axtarmalı, zəhmət çəkməlidir. Onlar özlərinin fikirlərini bəzən şeirlərlə də ifadə edirdilər. Məs:

Dost, dost ilə bac olmaz,
Bir tikəyə ac olmaz,
Zəhmət sevən, iş görən,
Özgəyə möhtac olmaz.
Mahud nədir, biz nədir?
Çuxa nədir, xəz nədir?
Əl dəyməyən torpaqlar.
Göz görməyən xəzinədir. və s.

Bunlar da bu gün üçün xarakterikdir. Belə ki, müasir tərbiyə sistemində xalq pedaqogikasının çox vacib mövqe tutduğunu əyani faktlarla təsdiqləyir. Regionlarda yaşayan uşaqlar, şagirdlər valideynlərinə kömək edir. (Məhsulun toplanmasında, ot toplayır, heyvandarlıq işlərində iştirak edir, dirriklərdə, pambıq yığımında, baramanın yemlənməsində, çay və tütün toplanışında və s.). Bu, “Vaxtını itirsən əgər, görərsən böyük zərər” hikmətini əziz tutur, ona riayət edirlər.

Haradakı uşaq yerə düşmüş çörəyi öpüb gözüünün üstünə qoyur, taxıl çuvalının üstündə oturmağa ehtiyat edir, düyünü ayaq altına atmaqdan çəkinir, orada xalq pedaqogikasının iqtisadi tərbiyə sahəsində fəaliyyət göstərir. Çünki məhz bu pedaqogika uşaqlara çatdırıb ki, “Əgər bilməyib çörəyi ayaqlasan, gərəkdir ki, onu götürüb üç dəfə öpəsən, gözüün üstə qoyasan, yoxsa çörək adama qənim olar”, “Taxıl anbarının üstündə oturanın uğuru xeyir gətirməz”, “Düyünü ayaq altına atmazlar, bərəkətsiz olar” və s.

Nənə-babalarımız uşaqlarını bu ruhda böyütmüşlər. Prof. N.Kazımovda bu gün milli pedaqogikaya qayıdışı məsləhət bilir. İndiki dövrdə də yaşlı nənə-babalarımız bu keçmiş adət - ənənələri saxlayırlar. Onlar belə tərbiyə aldıkları üçün onu qoruyub saxlamağa çalışırlar. Məsələn: Çörəyi əllə kəsirlər, bıçaqla kəsməyə ehtiyat edirlər.

Həmin evdə xalq pedaqogikası qüvvədədir. Çünki bu pedaqogika insanlara aşağıdakıları aşılıyır: “Çörəyi bıçaqla doğramaq günahdır, bu, bin-bərəkəti evdən kəsmək, qıtlıq yaratmaq deməkdir. Qədim insanlarda bu inam olmuş, bəzi ailələrdə hələ də davam edir. Nənə-babalarımız uşaqlara həyatda olan hər bir canlı və cansız əşyalara aid tapmacalar öyrədirdilər. Bax, orada xalq pedaqogikası hökm sürür. Məsələn:

Kənd təsərrüfatı alətləri üçün:

1. O nədir ki, üstü taxta, altı daş (Vəl)
2. Kişi-kişi dəmirdən dişi; yeyər buğdanı, qalar küləşi. (Oraq, vəl)
3. Bizdə bir kişi var, qırx dənə dişi var. (Çin)
4. Bir özü var, dörd gözü var. (Boyunduruq)
5. Bizdə bir kişi var, təpəsində üç dişi var. (yaba)

Ağaclar, myvələr, bostan və tərəvəz məhsulları haqqında.

1. Əyri-üyrü boy atar, ayağı yerə batar;
Salxım-salxım sallanar, altında karvan yatar. (Söyüd ağacı)
2. Ağ uzatdım, al toxudum, qara sərdim. (Böyürtkən)
3. Altı dəri, üstü dəri, içində bir ovuc darı (əncir)
4. Altı taxta, üstü taxta, içində yaşıl paxla. (Püstə)
5. Bostanda var bir arvad, paltar geyib qatbaqat. (kələm)
6. Çəpər üstə çal xoruz. (Boranı)
7. Hallanar, hullanar, yaşıllanar, sallanar. (Xiyar)

Ev və ev əşyaları haqqında:

1. Tat-tatını götürər, tat oğlunu götürər, oğlu yarpaq götürər, yarpaq torpaq götürər. (Ev)
2. Çöldə deyil, evdədi, nə yerdə, nə göydədir. (Pəncərə)
3. Hey gedər, huy gedər, bircə qarış yol gedər. (Qapı)
4. Ağ qul qapıları gəzər. (Nərdivan)
5. Ağacdən yuvası var, daşdən yumurtası var. (Tərəzi)
6. Alçaq damdən qar yağar, qırağı taxta divar. Ələk)

İqtisadiyyatla bağlı digər məsələlər üzrə də bu cür yüzlərlə tapmacalar var ki, onlar uşaqları düşünməyə təhrik edir, onların təfəkkürünü möhkəmlədir, onları iqtisadi məsələlərə, məişət və keçmiş kənd təsərrüfat alətlərinə aid müvafiq bilik və təsəvvür əldə etməyə yönəldir. Nəhayət ki, haradakı müdrik qocalarımız xalqımızın milli adətlərindən və onların yaranma tarixindən, üsullarından söhbət açır, onlara nəsihət verir, etik, estetik cəhətləri sadə xalq dilində onlara miras qoyurdular. Məs: yemək mədəniyyəti, ailəyə rəhbərlik, mal-qaraya qulluq və s.

Hansı məktəbdə ki, şagirdlər valideynlərindən öyrəndiklərini məktəbin tədris təcrübə sahəsində və ya canlı guşədə tətbiq edir, yaxud ailədə qazandığı adətə uyğun olaraq məktəbdə elektrik enerjisinə, suya qənaət edir. Bax, orada xalq pedaqogikasının iqtisadi tərbiyə sahəsində görülən işlər özünü göstərir.

El malını qorumaq, onlara sağlam münasibət göstərmək, qənaətcillik-bütün bunlar gənc nəslin iqtisadi tərbiyəsində xalq pedaqogikası materiallarının mühüm yer tutduğunu və qüdrətli vasitələrdən biri olduğunu təkrar edilməz faktlarla sübuta yetirir. Babalardan gələn iqtisadi tərbiyə məsələləri bu gün də öz əhəmiyyətini itirməyib.

Müasir dövrdə müstəqil Azərbaycanımızı iqtisadi cəhətdən inkişaf etdirilməsi üçün islahatlar aparıldı. Ən əsas da aqrar və qeyri neft sektorunda.

Ulu öndərimiz H. Əliyev bu mühüm məsələnin vacibliyini belə ifadə edirdi. “Aqrar bölmədə iqtisadi islahatlar aparmaq, mülkiyyət formasını dəyişmək, torpaq islahatı keçirmək, sərbəst iqtisadiyyata geniş yol açmaq respublikamızın həyatında çox mühüm və əhəmiyyətli, eyni zamanda, son dərəcə məsuliyyətli və taleyüklü məsələdir”. Bazar iqtisadiyyatına keçid, respublikada aparılan islahatlar “Audit komitəsinin yaradılması, Dövlət Gömrük Nazirliyinin, Vergi Nazirliyinin yaradılması, Müdafiə Sənayesi Nazirliyi, Əsrin kantraktı, Şahdəniz Neft yatağının işə salınması, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun açılışı”, “Karvan yolunun” yenidən bərpası-bütün bunlar respublikamızın iqtisadi inkişafı üçün zəmin yaratdı. Bu işə şagirdlərimizin düzgün tərbiyə və təhsil almasından çox asılıdır.

Təhsildə aparılan islahatlar, şagirdlərin iqtisadi cəhətdən düzgün tərbiyəsi, müəllim və valideynlərin əlbir işi bunları yerinə yetirilməsinə təkan verəcəkdir.

“Açıq qapı” siyasəti, enerji resursları investisiya qoyuluşu və s yerinə yetirmək üçün geniş intellektual səviyyəli, dünya arenasına çıxmağı bacaran şagirdlər və gənclər yetişdirmək lazımdır. Bunun üçünsə əxlaqi-etik cəhətdən düzgün tərbiyə almış əməyi sevən gənclər lazımdır.

Belə gənclər isə birinci növbədə ailədə tərbiyə alır, əməyə alışıdırılır.

Müstəqil Azərbaycan əməyi insan ləyaqətinin, ailə səadətinin tənzimləyicisi və qoruyucusu hesab edir. Bu isə milli dəyərlərdən irəli gəlir.

Böyük H. Əliyev demişdir:

“Mən bu gün bir Azərbaycanlı kimi özümdə həm milli-mənəvi dəyərləri cəm edən bir insan kimi deyirəm ki, bizim xalqımızın mənəvi-əxlaqi mentaliteti onun ən böyük sərvətidir, xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri onun milli sərvətidir”

Yuxarıda dediyimiz kimi xalqımıza məxsus milli-mənəvi keyfiyyətlər bu xalqın keçdiyi uzun tarixi dövrlər ərzində formalaşmışdır. Əsrlər ərzində xalqımız yaxşını-pisi, xeyri-şəri, düzünü-əyrini müqayisə etmiş, həyatda yaxşı nə varsa, onu əxz etmiş və özlərinin həyat amalına çevirmişlər. Amma həyat təkcə yaxşılıqlardan ibarət deyil, bu həyat pisliliklərdən də xali deyil. Bütün xalqlarda olduğu kimi, bizdə də yaxşılığa meyl çoxdur. Bunlar özünü milli-mənəvi dəyərlərimizdə daha çox biruzə verir.

Bizim xalqda elə xüsusiyyətlər var ki, onları başqa xalqların adət-ənənələrində az görmək olur. Məs: Böyüyün kiçiyə qayğısı, kiçiyin böyüyə ehtiramı, ata-anaya hörmət, əliaçıqlıq, sədaqətlik, vətənə bağlılıq, torpağı sevmək, qonaqpərvərlik, qənaətcilik, səxavətlik, namus, qeyrət, abır-həya, ismət kimi keyfiyyətlər Azərbaycan xalqı tərəfindən özünün milli-mənəvi dəyərlərinin tərkib hissəsinə çevirmişlər.

Milli-mənəvi dəyərlərimiz xalqımızın sosial həyatında, məişətində, əxlaqi keyfiyyətlərində bu gün də öz əksini tapır. Bu gün şifahi xalq ədəbiyyatında, mədəniyyət abidələrində qorunub saxlanmışdır.

Qorunub saxlanan irsimizdə aforizmə çevrilmiş ifadələr bu gün də xalqımızın dilində işlənir. Hətta ulu öndərimiz H. Əliyevin nitqində çoxlu aforizmlərə rast gəlmək olur. Məs: “Xalq dövlət üçün yox, dövlət xalq üçün olmalıdır”, “Azadlıq və istiqlaliyyət hər bir xalqın milli sərvətidir”, “Yüksək mədəniyyətə malik olan xalq həmişə öz ziyalıları, öz mədəniyyəti, öz elmi ilə tanınır”, “Dövlət iki şeydən sarsıla bilər: günahkar cəzasız qalanda və günahsız cəza veriləndə”, “Gələcək bilikli, elmi insanların çiynləri üzərində duracaqdır” və s.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı, 1996.
2. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu, Bakı, 1992.
3. N.Kazımov, Ə.Həşimov “Pedaqogika”, “Maarif” Bakı, 1996.
4. Z.Qaralov “Azərbaycanda təhsil islahatının əsasları”, “Azərb. müəllimi”, 25-29 fevral, 2001.
5. Ə. Həşimov “Azərbaycan xalq pedaqogikası” Bakı, 1993.
6. N. Kazımov “Məktəb Pedaqogikası”, Bakı, “Çaşoğlu”, 2002.
7. N.Kazımov “Mərhələli tərbiyə nəzəriyyəsi”, Bakı,
8. L.Qasıмова, R. Mahmudova, “Pedaqogika” “Çaşoğlu”, Bakı, 2012.
9. N.Xəlilov, K.Hacıyeva, S.Hacıyeva, “Azərbaycan ailə etikası”, Gəncə, 2001.

НАРОДНАЯ ПЕДАГОГИКА – МУДРОЕ СОКРОВИЩЕ ПОКОЛЕНИЙ

Бабаева Нубубат Исах кызы

Резюме

На примерах народной педагогики лучшими образцами воспитания являются прогрессивные традиции, церемонии и обряды, этнографические материалы, памятники материальной культуры, особенно устный фольклор. Он также играет ключевую роль в системе экономического образования.

Миллионы духовных, экономических, общественно-политических мыслей выражаются очень сжато, лаконично и сжат в примерах народной педагогики. Например: «Сбережения — это половина ваших средств к существованию»; «Время дороже денег»; «Кто пренебрегает хлебом, тот будет голодать»; «Тот, кто теряет время, теряет удачу» и так далее. Есть тысячи примеров. Такие изречения послужили учебником мудрости в сагах и сказках, баятах и гимнах, загадках и анекдотах, а также в поднятии просвещения трудящихся масс на общечеловеческий уровень. Это сказалось на их умственном, нравственном и эстетическом развитии. Поэтому правильно сказали, что седое прошлое будет очень интересным периодом для будущих поколений в любой ситуации. Потому что это основа всего будущего развития.

FOLK PEDAGOGY IS A WISE TREASURE OF GENERATIONS

Babayeva Nububat Isakh

Summary

On the examples of folk pedagogy, the best examples of education are progressive traditions, ceremonies and rituals, ethnographic materials, monuments of material culture, especially oral folklore. It also plays a key role in the system of economic education.

Millions of spiritual, economic, socio-political thoughts are expressed very concisely, laconic and serratically in the examples of folk pedagogy. For example: "Savings is half of your livelihood"; "Time is more valuable than money"; "He who neglects bread will go hungry"; "He who wastes time loses his luck" and so on. There are thousands of examples. Such sayings served as a textbook of wisdom in sagas and fairy tales, bayats and hymns, riddles and anecdotes, as well as in raising the enlightenment of the working masses to the universal level. This affected their mental, moral and aesthetic development. Therefore, it was correctly said that the hoary past will be a very interesting period for future generations in any situation. Because it is the basis of all future development.

Rəyçi: p.ü.f.d.Binnətova Şəlalə

Ümumi pedaqogika kafedrasının 15.12.2021-ci il tarixli iclasının çıxarışı prot № 6

Daxil olma tarixi 18 mart 2022-ci il